

Tiede, julkisuus ja media

Jan Rydman

"Tieteen ja journalismin kriteerit eivät kohta", totesi Tiede tiedotusvälineissä -seminaarissa vuonna 1988 Tampereen yliopiston silloinen tiedotusopin professori Pertti Hemánus (Peräsalo 1989). Samaan johtopäätökseen on tultu lukuisissa samaa aihepiiriä käsitelleissä seminaareissa niin tätä ennen kuin jälkeenkin. Tiede tiedotusvälineissä -tyyppisiä seminaareja on järjestetty Suomessa säännöllisesti kohta 30 vuoden ajan - eikä loppua näy. Tämä kertoo, että suhde ei ole ollut eikä ole aivan ongelmaton.

Monet esiin nousevat kysymykset eivät välttämättä ole tiedeyhteisön sisälläkään helppoja, siksi niihin jatkuvasti palataan: Minkälainen kuva tieteestä välittyy julkisuuteen? Puhutaanko "oikeista asioista"? Mitkä mahdollisesti olisivat näitä oikeita asioita? Pitäisikö puhua vain tuloksista vai myös metodeista? Perustutkimuksesta vai vain sovelluksista, keksinnöistä? Missä kansanomaistamisen rajat? Mitä intressejä tieteen tulosten tunnetuksi tekemisellä palvellaan? Miten kaikki ponnistelut tiedevalistuksen ja tieteellisen lukutaidon edistämiseksi näkyvät julkisuudessa? Miten tieteen tekijät suhtautuvat tieteen tiedotukseen ja tiedotusvälineisiin? Entä tiedotusvälineet tieteeseen ja tutkijoihin? Minkälaisia motiiveja, minkälaisia asenteellisia vaikeuksia? Tarvitseeko tiede julkisuutta ja minkälaista? Tarvitseeko media tiedettä? Onko joillakin mahdollisesti "oikeus" tietää ja joillakin "velvollisuus" kertoa, tiedottaa? Onko tieteen ja julkisuuden suhteessa lopulta sittenkään suurempaa ongelmaa?

Eriyisen laajasti ja näkyvästi näitä kysymyksiä on pohdittu Suomen kulttuurirahaston järjestämässä seminaarissa 1974 (Tieteen tiedotus), Helsingin vapaan sivistystyön toimikunnan seminaarissa 1976 (Popularisoinnin pulmia), Tieteen tiedotus ry:n ja Suomen tiedetoimittajat ry:n seminaarissa 1989 (Tiede tiedotusvälineissä) ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan seminaarissa 1993 (Puhutaanko oikeista asioista - Tiedevalistuksen tila Suomessa). Julkisuudessa vilkkaan ja näkyvän huomion sai lisäksi Tieteen päivien yhteydessä 1999 järjestetty keskustelutilaisuus (Tiede ja tiedotusvälineet). Nämä seminaarit ja niiden pohjalta julkaistut kirjaset ovatkin kiintoisia dokumentteja tästä intohimojakin nostattavasta teemasta. Asian ikuisuusluonteesta kertoo se, että edellä mainittujen tilaisuuksien lisäksi näitä teemoja on käsitelty monissa muissaakin seminaareissa ja keskustelutilaisuuksissa lähes vuosittain (viimeksi Oulussa tammikuussa Tiede ja journalismi -seminaarissa), erilaisia tutkimustiedotuksen ja tieteen yleistajuistamisen kursseja on järjestetty ja opaskirjasia julkaistu.

Usein kuulee arvioitavan, että nämä seminaarit ovat vain loputonta puhetta vailla tekoja. Tämä ei aina pidä paikkaansa: seminaarit ovat aivan epäilemättä herättäneet uusia ajatuksia ja tekoja. Eräänä keskeisenä rajapyykkinä suomalaisen tiedevalistuksen ja julkisen tiedekeskustelun kannalta oli vuoden 1974 Tieteen tiedotus -seminaari: sinne kokoontuivat keskeiset suomalaiset tutkijat ja toimittajat keskustelemaan tieteen yleistajuistamisen mahdollisuuksista ja ongelmista sekä vauhdittamaan jatkokeskustelua. Monenlaisia uusia tieteen tiedotuksen muotoja ja tapoja ideoitin. Loppuyhteenvedossaan seminaaria johtanut aikansa tunnetuin tiedetoimittaja Pertti Joutuni myös korosti, että toimittajien ammattitasoa ja vastuuta olisi kohotettava ja toisaalta tutkijoiden asenteet olisi saatava muuttumaan tiedottamiselle myönteisemmiksi ja ottamaan huomioon tiedotusvälineiden ja toimittajien työn vaatimukset (*Kautto* 1975).

Ongelmallinen julkisuus

Tieteeseen kuuluu olennaisena osana julkisuus. Käytännössä tämä merkitsee lähinnä julkisuutta kollegoille tiedeyhteisön sisällä. Kyse on tällöin tieteestä itseään korjaavana järjestelmänä, joka edellyttää julkista keskustelua ja kritiikkiä. Mutta tiede tarvitsee ja hakee myös mediajulkisuutta: idealistisista, kansanvalistuksellisista syistä, mutta lisäksi "itsekkäistä" syistä, oman työn "myymiseksi", rahoittajien ja poliittisten päättäjien vakuuttamiseksi. Eräällä tavalla haetaan myös julkista "hyväksyntää" omalle työlle. Tutkijat ja tiedeyhteisö perustelevat tieteestä tiedottamisen tärkeyttä monin tavoin: pyritään kaventamaan kuilua tiedon tuottajien ja kuluttajien välillä ja siten lisäämään ainakin tasa-arvoisuuden mahdollisuutta, ajatellaan ehkä, että tiedolla on arvo sinänsä, tai pyritään saattamaan yleisö - erityisesti nuoret - kiinnostumaan tieteestä myöhempää alalle rekrytoitumista ajatellen, tai pyritään vaikuttamaan päättäjiin suotuisten tutkimusedellytysten ja rahoituksen turvaamiseksi. Joskus perusteluna mainitaan myös, että "veronmaksajilla on oikeus tietää mihin verovarjoja käytetään". - Tämä viimeksi mainittu peruste on tietyksi samalla paitsi oikea, myös erityisen naiivi: siihen sisältyvä lähtöoletushan tuntuu olettavan, että juuri tieteeseen suunnatut varat ovat erityisen pimenossa "veronmaksajalta". Tosiasiaassa "veronmaksaja" tietää aivan yhtä hyvin tai huonosti budjettikirjan muutkin kohteet, joihin "verovarjoja" käytetään. Yhtä kaikki, kansalaisten oikeus tietoon on perusteltu. Ja jos hyväksytään ajatus, että joillakin on oikeus tietoon, voidaan myös olettaa, että joillakin on velvollisuus jakaa tietoa. Tiedotusvälineet ovat keskeisessä roolissa näiden tavoitteiden toteuttamisessa. Siksi tiede tarvitsee julkisuutta. Moni tutkija ja tutkimusryhmäkin tarvitsee julkisuutta. Tämä julkisuushakuisuus on viimeisen 20 vuoden aikana lisääntynyt merkittävästi. Tiedeyhteisö on ollut aktiivinen tiedonjulkistamisessa, uusia tiedonvälityksen muotoja on lisäksi kehitetty. Mutta minkälaiseksi suhde ns. valtakunnalliseen julkisuuteen (päivälehdet, aikakauslehdet, radio ja televisio) on kehittynyt? Miten tämä vaikea suhde toimii? Vai onko se lopulta vaikea lainkaan? Onko niin, kuten päätoimittaja Risto Uimonen tammikuussa Oulussa pidetyssä Tiede ja journalismi -seminaarissa kiteytti, että "Ilman Kalevan tuomaa julkisuutta et ole olemassa tutkijana Oulussa, ilman Hesaria et ole olemassa tutkijana Suomessa" (*Topiantti Äikäs*: "Julkisuus - tutkijan kammo ja pakko?", *Aktuumi* 1/2002)? Tutkijat ja yliopistoväki valittavat usein, että tiede näyttäytyy tiedotusvälineissä merkitykseensä nähden aivan aliedustetusti. Tyyppillisesti

tieteen vertailukohdaksi asetetaan urheilu ja taide: kuinka monta sivua saavat lehdissä, kuinka paljon ohjelma-aikaa sähköisissä välineissä, kuinka suuria toimittajajoukkoja näitä tehtäviä varten on rekrytoitu jne. On ehkä kerettiläistä todeta: tieteen aliedustus tällaisessa mielessä on kuitenkin osittainen näköharha. Tiede näyttättyy julkisuudessa toisella tavoin, lomittuneena ja limittyneenä lehtien eri osastoihin, radion ja television eri ohjelmiin. Tiede läpäisee tiedotusvälineet laajemmin kuin usein ajatellaankaan. Väite, että tiedeaineistoa olisi tiedotusvälineissä vähän, on ehkä hyvinkin väärä. Tehdyt tutkimukset (ks. esim. Erkki Kauhasen artikkeli teoksessa *Rydman* 1993 sekä *Kauhanen* 1997) päinvastoin tuntuivat osoittavan, että erityisesti sanomalehdissä tiedeaineistoa on merkittävästi enemmän kuin yleensä uskotaan. Tiedeaineistosta kuitenkin vain pieni osa näyttättyy lehtien mahdollisilla tiedesivuille tai varsinaisissa tiedejutuissa, siitä näköharha. Tiede näyttättyy esimerkiksi asiantuntijalausuntoina, kommentteina, uutisina, 'vieraskynä'-kirjoituksina ja pääkirjoituksissa. Myös sähköisten viestimien kautta saamme jatkuvasti tietoa tieteen uusista löydöistä, havainnoista ja tutkimustuloksista, tutkijoita haastatellaan, heiltä pyydetään kommentteja. Eikä myöskään pidä aliarvioida tai peräti unohtaa lainkaan nk. naistenlehtiä: ne sisältävät oikeastaan ehkä yllättävänkin runsaasti tiedeaineistoa pääasiassa henkilöityinä, haastatteluiden kautta suodatettuna mutta silti; yhtä hyvin geenitutkimusta kuin perhettä tai ihmisten seksielämää koskevaa tutkimusta. Tieteen näyttättyminen näinkin laajalti ja periaatteessa myötäsukaisesti, osin sankarimyyttejäkin luoden, kertoo siitä arvostuksesta ja asemasta, jota tiede yhteiskunnassamme, myös tiedotusvälineissä, nauttii. Sangen harvoin törmää käsitykseen tutkijoista hulluina tiedemiehinä ja tutkimuksen tuloksista vaarallisina Frankensteinin hirviöinä. Vaikka tiede näkyikin julkisuudessa monin tavoin, on kokonaan toinen asia, onko julkisuudessa välittyvä kuva "oikea", hyvä, kaunis ja tosi. Näköharha ei nimittäin ole se, että varsinaisia tiedetoimittajia, tieteellisen lukutaidon omaavia journalisteja, on tiedotusvälineissä varsin vähän. Tieteeseen ei medioissa tässä mielessä panosteta suuremmin. Toimittajilla harvoin on kovin likeistä suhdetta tieteeseen, varsinkaan luonnontieteisiin. Asenne voi olla esimerkiksi tällainen (päätoimittaja Jyrki Vesikansa, Uusi Suomi): "Toimituksissa erikoistutaan, mutta siinä ei voi mennä kovin pitkälle kuin poikkeustapauksissa (tietty toimittamiseen läheisesti liittyvät yhteiskunnalliset ja humanistiset alueet). Ja kovin helposti erikoistuva toimittaja putoaa kaikkien tuolien väliin: hänestä ei tule asiantuntijaa, muttei hän pysty näkemään asioita lukijoidensa kannalta." (Tiede tiedotusvälineissä -seminaari, ks. Peräsalo 1989.) Lause sisältää useammankin ongelmallisen asenteen: jos poikkeustapauksissa yhteiskunnallis-humanistisiin aloihin vielä voisikin erikoistua, niin yleisesti ottaen asiantuntemuksen lisääminen tekee toimittajista vähemmän päteviä, ymmärtämättömiä lukijoita kohtaan. Toinen merkittävä, edelleen vallitseva piirre on medioiden piittaamattomuus toimituksissa olevan luonnontieteellisen tietämyksen tasosta. Yliopistoissa tiede- ja tietokirjoittamiseen on panostettu, mutta lopultakin vielä kovin vähäisessä määrin. Oulun yliopistossa on vast'ikään ryhdytty antamaan tiedetoimittajakoulutusta (historian laitoksella) ja muuallakin tällaisia suunnitelmia on vireillä. Ehkä peräti jotakin suurempaa ollaan nyt luomassa vähitellen. Toinen asia on sitten se, miten esimerkiksi yleismediat tällaisen koulutuksen saaneita ihmisiä palvelukseensa ottavat. Onko näillä hankkeilla siis lopulta merkitystä joukkotiedotusvälineiden toimintaan ja sitä kautta tieteellisen lukutaidon edistämiseen. Toivottavasti on.

Tieteellisen lukutaidon vaikeus

Vaillinainen tieteellinen lukutaito, riittämätön tieteellisen toiminnan tunteminen, voi johtaa tiedotusvälineissä monenlaisiin ongelmiin. Se voi näkyä kriittikömyytenä yllättäviä ja kiistanalaisia tutkimuksia tai uutisia kohtaan. Se voi myös johtaa karkeisiin virheisiin ja väärinkäsityksiin. Erityisiä ongelmia voi seurata, kun asiaan liittyy yhteiskunnallisia, jopa poliittisia yhteyksiä. Seuraavassa muutama esimerkki:

Ensimmäinen esimerkki: Julkisuudessa sai 1990-luvun lamavuosina suurta huomiota suomalaisten eturivin taloustieteilijöiden ehdotus talouspoliittiseksi ohjelmaksi. Analyysiensä pohjalta he muotoilivat kolme vaihtoehtoista taloudellisen kehityksen skenaariota. Niihin kuhunkin liitettiin erilainen ehdotus talouspoliittiseksi toimenpideohjelmaksi. Tämä tieteelle ominainen toisaalta-toisaalta-ajattelu, tapa tarkastella asioita monelta kannalta, ei luonnollisestikaan miellyttänyt julkista sanaa. Professorit eivät siis antaneet tiedotusvälineiden kaipaamaa yksinkertaista vastausta yksinkertaiseen kysymykseen "Mitä pitäisi tehdä?" Julkisuudessa annettiin kuva erimielisistä professoreista, joiden muistio olisi pitänyt sisältää jonkinlaisen äänestysratkaisun mm. Suomen valuuttaturssipolitiikan mahdollisista suotuisista linjauksista. Professoriryöryhmä joutui vääntämään rautalangasta, ettei mitään erityistä erimielisyyttä ollut. Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa 4/1992 julkaistussa kirjoituksessaan he korostivat, että muistio oli yksimielinen ja kaikki ryhmän jäsenet allekirjoittivat sen. Tämän esimerkin hengessä tiedotusvälineissä heijastui 1990-luvun lamavuosina jopa käsitys, että lama oli oikeastaan taloustieteen syy, osoitus talousteorioiden toimimattomuudesta. Ongelma syntyi kuitenkin lopulta ehkä enemmän siitä, että tieteellinen lukutaito oli vaillinaista. Tieteellinen ja journalistinen ajattelutapa eivät kohdanneet.

Toinen esimerkki, edelleen taloustieteen maailmasta: Verojen työllisyysvaikutukset ovat viime vuosina olleet suuren mielenkiinnon kohteena talouspoliittisessa keskustelussa. Monilla ministereillä ja poliitikoilla on ollut halua alentaa verotusta, perusteluina juuri mm. veromuutosten mahdolliset suotuisat työllisyysvaikutukset. Onko tällaisia suotuisia vaikutuksia, onko perustelu oikea? Olisiko veromuutoksilla muita, mahdollisesti epätoivottavia seurauksia? Tällaiset kysymyksenasettelut kuuluvat tyyppillisesti myös kansantaloustieteilijöiden kiinnostuksen piiriin. Usein on myös pidetty vallan suotavana, että tutkijat kertovat tutkimustuloksistaan ja niiden perusteella mahdollisesti tehtävistä johtopäätöksistä.

Kun Tampereen yliopiston kansantaloustieteen professori Markus Jäntti erehtyi Taloussanomissa (1.8.2001) lausumaan hallituksen veronalennusten perusteista ja ajoituksesta kriittisiä näkemyksiä, niin Helsingin Sanomien pääkirjoitustoimittaja menetti malttinsa. Pääkirjoituksessa (HS 2.8.2001) toimittaja toteaa halveksivan otsikkonsa "Professori Viisas" alla tuotuneena, että "on todella merkittävää, millainen tungos alalle [poliitikoksi] on. Jokainen kynnelle kykenevä piispa ja professori ryhtyy amatööripoliitikoksi!". Edelleen: "Kuten tunnettua, ammatit ovat viisaampia ja tietävämpiä kuin ammattipoliitikot." Irvailtuaan edelleen siitä, että professori Jäntti on erehtynyt lausumaan jotakin alalta, jonka spesialisteja toimittajan näkemyksen mukaan ovat vain poliitikot, toimittaja toteaa, että "professorinkin on tietysti täysin

sallittua esittää poliittisesti värityneitä kantoja. ...[hän voi] päästä vaikka monipuoluehallituksen asiantuntijaksi kansantalouskysymyksissä. Saisi statuksen ilman vastuuta." Pääkirjoituksen mukaan kansantaloustieteilijä oli siis asian suhteen diletantti. Kovasti väärällä pelikentällä Jäntti ei kyllä kuitenkaan pelannut - hän kun sattuu juuri olemaan näiden kysymysten parissa askarteleva tutkija. Tarkkaavainen toimittaja olisi voinut huomata, että vain hieman pääkirjoitusta aiemmin Jäntiltä ilmestyi artikkeli Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa 2/2001 juuri verotuksen työllisyysvaikutuksista. Toinen huomionarvoinen seikka: tämä "Professori Viisas" esiintyi näkemyksineen julkisuudessa omalla nimellään sekä perusteli näkemyksiään joita myös on tutkinut. Pääkirjoitustoimittaja lehden perinteen mukaisesti esiintyi puolestaan nimettömänä.

Seuraavan päivän Helsingin Sanomat kuitenkin paikkasi erhattaan suomalla laajemmankin huomion niin Jäntin kuin muidenkin taloustieteilijöiden näkemyksille esimerkiksi juuri ns. veroalan mahdollisesta oikea-aikaisuudesta sekä merkityksestä työllisyyteen.

Tiedotusväline saattaa tuntea kiusausta, ehkä yllättäenkin, asettua poliittisen vallan likeyteen. Tällainen esimerkki löytyy myös Suomen Kuvalehden pääkirjoitussivulta 19.10.2001: nimettömässä pikakomentissa valtiovarainministeri Sauli Niinistön erinomaista sopivuutta ja pätevyyttä Suomen Pankin johtajistoon perusteltiin sillä, että "Euroopan keskuspankki on nyt putkinäköisten ekonomistien kourissa ... poliittista ymmärrystä ja laajaa näkemystä kaivataan korkopoliittikkaan". Tässäkin siis asetettiin vastakkain "putkinäköiset taloustieteilijät" ja maailmaa laajasti ymmärtävät poliitikot. Nämä tapaukset kertovat myös sitä vaikeudesta, jonka esimerkiksi yhteiskuntatieteilijä kohtaa astuessaan julkisuuteen: yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen lähentää ko. tieteenalaa politiikkaan. Julkiseen keskusteluun osallistuva professori saa helposti lunta tupaan. Julkisuudessa, lehtien sivuilla tai vaikkapa televisiossa tieteellinen argumentaatio sekoittuu ja rinnastuu helposti yleiseen eri intressiryhmien mielipiteisiin. Aina tosin tutkijatkään eivät ole syyttömiä sekaannusten syntyyn.

Kolmas esimerkki: Ns. tieteellistä maailmankuvaa jonkinmoisessa arvossa pitävä kansalainen saattoi hämmästyä katseltuaan torstaina 18.5.2001 Yleisradion TV-uutisia. Uutistenlukija kertoi, että kanadalaisista alkuperää olleita geenimuunneltuja rapsinsiemeniä on käytetty eurooppalaisilla tiloilla. Uutistenlukija kertoi pariin kertaan kovasti huolestuneena, että niin ja niin monta hehtaaria maata oli "saastunut" näistä geenimuunnelluista siemenistä. Maahan oli siis päässyt geenejä! Maa oli peräti saastunut geeneistä? Uutisen vakavuudesta oli valittu kertomaan englantilainen Maan ystävät -järjestön edustaja, joka totesi painokkaasti, että "Piru on nyt päässyt irti". Muilta asiantuntijoilta ei uutisessa katsottu tarpeelliseksi kommenttia pyytää. Tämä sotku oli levinnyt myös Ylen tekstiutisiin. Päivälehdet sentään kertoivat tapahtuneesta asiallisesti. Tämä muunneltu rapsi oli geenimuunneltelun avulla koetettu saada torjunta-ainetta kestäväksi. Ongelma asiassa ei ollut ehkä se, että maa saastuisi tai että piru olisi päässyt irti vaan se, että EU-lainsäädäntö ei ainakaan toistaiseksi salli tällä tavoin muunnellun rapsin käyttöä kun se jalostetaan elintarvikkeeksi. Toisaalta terveysvaikutuksistaakaan ei ollut kyse vaan enemmänkin lajikkeiden puhtauskysymyksistä. Olisiko uutisten kannattanut kuitenkin ottaa asiallinen näkökulma "Piru on päässyt irti" -viestin sijaan? Kerrottu vaikka, mistä oikeastaan on kysymys?

Neljäs esimerkki: Vielä edellistäkin suuremman kohun synnytti ns. hullun lehmän tauti, joka nousi otsikoihin 1990-luvun lopulla. Syntynyt mediakohu oli vähintäänkin kohtuuton olemassa olevaan tietoon nähden. Ero valtamedian ja keskeisen suomalaisen tiedelehden kirjoittelussa oli huomattava. Lääketieteellisessä aikakauskirja Duodecimissa (4/2001) kirjoittaneen Kansanterveyslaitoksen tutkimusprofessori Pauli Leinikin mukaan julkisuuden perusteella päällimmäiseksi on jäänyt mielikuva kriisistä, "jossa suurten uutisotsikoiden pelästyttämät poliitikot joutuivat tekemään kalliita ratkaisuja varmuuden vuoksi, koska näyttöön perustuvia tietoja ei ollut saatavilla ... Ne ajat ovat ohi, jolloin tutkijoilla oli aikaa analysoida tarkoin tietojään, hankkia kenties tarvittavaa lisätietoa, neuvotella sitten poliitikkojen kanssa ja käynnistää sen jälkeen vastatoimet hallitun suunnitelman mukaan". Leinikki nosti esille julkisuudessa alkuvuodesta 2001 levinneen pelon, että tauti voisi siirtyä verensiirron välityksellään, mikä johti luovuttajien valinnan kiristämiseen: "Tämäkin päätös on jouduttu tekemään tietäen hyvin, ettei sille ole toistaiseksi edes heikkoa tieteellistä perustaa. Voidaankin kysyä, kuinka pitkälle tulevaisuudessa joudutaan toimimaan tukeutuen epävarmoin mielikuvin, joita välitetään kansalaisille joukkoviestimien kautta". Edellä olevat esimerkit ovat toki kärjistyksiä, mutta eivät tavattomia. Pääsääntöisesti valtamedioiden tiedonvälitys tieteeseen ja tutkimukseen liittyvissä asioissa on asiallista. Välineillä on toki eronsa. Televisiota on usein pidetty ongelmallisimpana välineenä. Siellä komeiden tiededokumenttien ja tieteen kysymyksiä käsittelevien asiaohjelmien lomassa vilahtaa aina silloin tällöin myös lähinnä rajatiedon piiriin luettavia keskusteluohjelmia ja dokumentteja - huuhaa-palkinnoillakin muistettuja! Kriitikin yhteydessä on toki syytä muistaa, että tällainen "pimeyden kylvö" on sittenkin aika marginaalista.

Mikä on tiedeutinen?

Tutkija asiantuntijan roolissa on säännöllinen vieras tiedotusvälineiden päivittäisjournalismissa: antamassa lausuntoja, kertomassa uusista löydöistä tai läpimurroista tai on yksinkertaisesti kohteena henkilökuivissa. Minkälainen on sitten "tiedeutinen", joka läpäisee toimitusten seulan? Sanomalehdessä ei yleensä kerrota tieteestä sen itsensä vuoksi, vaan "kaiken on liitettävä jossakin määrin ajankohtaisiin tapahtumiin" (toimittaja Risto Varteva, Tieteen tiedotus -seminaarissa 1975). Kun päätoimittajilta kysyy, saatetaan tiedeutinen määritellä: "juttu, joka voisi ilmestyä yhtä hyvin jouluna kuin juhannuksena ja miltei minä vuonna tahansa, ei sisällä uutista eikä oikeastaan kuulu sanomalehteen" (Uuden Suomen päätoimittaja Jyrki Vesikansa Tiede ja tiedotusvälineet -seminaarissa, ks. Peräsalo 1989). Kymmenen vuotta myöhemmin Tieteen päivien yhteydessä 1999 järjestetyssä seminaarissa käsiteltiin jälleen samaa teemaa. Tilaisuudessa keskeisten tiedotusvälineiden päätoimittajat määrittelivät jälleen kerran taustalla vallitsevat näkemykset tiedonvälityksen tehtävistä: Uutisten hankinta on tiedotusvälineiden ydintehtävä, uutinen puolestaan on "tieto, joka on uusi, vastaanottajan kannalta relevantti, läheinen ja tärkeä. Uutinen kerrotaan aina, jos mahdollista, inhimillisen draaman muodossa mieluummin kuin abstrakteina faktoina" (Hufvudstadsbladetin päätoimittaja Erik Wahlström, Tieteen päivillä 1999). Ehkä ripaus toimittajakuntaa koskevaa itseironiaa sisältyi sentään Wahlströmin

tokaisuun: "Journalistisen työn ihanne on skuuppi". Hänen mukaansa "kun uutistapahtuman seurauksia ja merkitystä analysoidaan ja selitetään yleisölle, päällimmäisenä on aina kysymys, "mitä tämä merkitsee juuri sinulle?". Ja edelleen: "Haluaisinkin väittää, että luonnontieteellisen tai matemaattislogisen perustutkimuksen tulosten kertominen ei kuulu yleistiedotusvälineiden vaan erikoisjulkaisujen tehtävään. [...] Soveltava tutkimus kuuluu puolestaan selvästi tiedotusvälineiden kiinnostuksen kohteisiin tutkimuksen mahdollisten yhteiskunnallisten ulottuvuuksiensa takia" (Wahlström 1999).

Edellä kuvatut näkemykset poikkeavat melkoisesti monien tutkijoiden näkemyksistä. Esimerkiksi akateemikko Oiva Ketonen näki tiedotusvälineiden tehtävät aivan eri näkökulmasta puhuessaan Tiede ja tiedotusvälineet -seminaarissa 1989: "Kansansivistyksen edistäminen ja hyödyllisten tietojen ja uutisten toimittaminen on vaatimaton tapa ilmaista nykymaailmassa vakavan tiedottamisen tarkoitus. Asianmukaisempaa on korostaa tiedotusvälineiden velvollisuutta toimittaa kansalaisille sellaisia tietoja ja uutisia, jotka tekevät ihmiset kykeneviksi tekemään oikeita ja tarkoituksenmukaisia päätöksiä tässä yhä enemmän tiedon ja taitamisen varassa olevassa maailmassa." Joltisenkin ironisesti Ketonen toteaa: "Tutkija lausuu mielellään käsityksensä tutkimuksen tulosten merkityksestä. Toimitus päättää oman tieteen tuntemuksensa mukaan, mitä se julkaisee." Samassa seminaarissa Ketosta kommentoinut silloinen Turun Sanomien päätoimittaja Jarmo Virmavirta ilmoitti: "Olen näkevinäni akateemikko Ketosen alustuksessa sellaista ajattelua, että myös sanomalehtien pitäisi toimia jonkinlaisina kansanvalistajina. Tätä ajattelutapaa kavahdan." Näkemys on siinä mielessä erikoinen, että tokihan sanomalehdet harjoittavat päivittäin "kansanvalistusta". Mutta yhtä luonnollista on, että kullakin lehdellä on oma julkaisupolitiikkansa, journalismilla omat kriteerinsä. Tutkijat eivät vain aina muista tätä: journalismi on eri asia kuin tutkimus.

Asiaa on toisinaan pohdittu periaatteellisemmalla tasolla: tulisiko kertoa tuloksista (nämä tiedotusvälineiden "uutisiksi" tulkitsemat) vai tuloksin johtaneista metodeista? Puhutaanko oikeista asioista -seminaarissa 1993 professori Raimo Lehti kiteytti vastausyrityksen seuraavasti: "Molemmista yhteen punoutuneina, sillä tieteen tulokset saavat paljon mielekkyydestään ja merkityksestään niihin johtaneista ajatustavoista ja tieteen ajatustavat vuorostaan tulokellisuudesta".

Tiedeutuiseen rinnastuu jossakin määrin myös toimittajille ominainen, tutkijoille usein esitetty kysymys "mitä hyötyä tutkimuksestanne on"? Julkisuuden lemmikinä viime vuosina esiintynyt fyysikko Kari Enqvist kirjoitti Yliopisto-lehden (14/2001) kolumnissaan tästä teemasta osuvasti: Rovaniemellä oli kesällä 2001 pidetty kosmologian kongressi, jossa pohdittiin mm. teorianpoikasta, jonka mukaan alkuräjähdyksen seurauksena viidennessä ulottuvuudessa tapahtuneesta maailmoinen törmäyksestä. Lehdistötilaisuuden yhteydessä paikallinen toimittaja oli kysynyt Enqvistiltä: "Mitä hyötyä tästä on tavalliselle ihmiselle?" Niinpä Enqvist esitti kolumnissaan toiveen: "Kunpa edes kerran uskaltaisimme pää pystyssä ja kirkkain silmin vastata hyötyä penäville toimittajille: 'Ei mitään! Tutkimukseni ei hyödytä konkreettisesti ketään! Mutta silti se on mielenkiintoista.'" Enqvistin mukaan pitäisi tuoda "selkeästi julki, että olemme ylpeitä myös esoteerisesta ja näennäisen hyödyttömästä. Että tutkijat ovat parhaimmillaan tutkiessaan sitä, mitä itse pitävät mielenkiintoisena; että alansa huippuasiantuntijoina he myös tietävät, mitä tekevät [...] Hyötykin kyllä aina toisinaan tulee perästä kun on tullakseen, suunnittelematta. On tullut jo vuosisatoja."

Elitistinen näkemys sieltä kuuluisasta "norsunluutomista"? Tuskinpa vain. Kyse on pikemminkin tieteen ominaislaadun ja -piirteiden ymmärtämisestä. Toimittajille - muille kuin varsinaisille tiedetoimittajille - näkemys sen sijaan saattaa olla vieras.

Auktorisoitu tieto?

Useissa tieteen ja tiedotusvälineiden suhdetta käsitellessä seminaareissa on esitetty vaatimus, että toimittajien pitäisi käyttää aktiivisesti työssään asiantuntijoina tutkijoita, joilla on hallussaan "parempi tieto asiasta". Aina ei toimittajien ole kuitenkaan helppoa löytää näitä "parempitietoisia" tutkijoita: joistakin kysymyksistä vallitsee perusteltuja näkemyseroja ja toimittaja joutuu siis tekemään valintoja. Klassisena esimerkkinä vaikkapa taannoiset metsäntutkijoiden väliset kiistat. On myös paljon esimerkkejä tutkijoista, jotka varsin herkästi ovat valmiit lausumaan keskeneräisistäkin tutkimuksista varmoja mielipiteitä. Ei ole itsestään selvää, että toimittajat kykenevät arvioimaan tutkijoiden argumentoinnin pätevyyttä varsinkin, jos ne ovat keskenään eri suuntaisia, tai suorastaan ristiriitaisia.

Tieteen päivillä 1999 Helsingin yliopiston kansleriemeritus Lauri Saxén aiheutti suuren hämmennyksen. Päivien yhteydessä pidetyssä seminaarissa "Tiede ja tiedotusvälineet" Saxén kehotti pohtimaan julkistetun tiedon lähteitä, julkistamisperiaatteita sekä ennen kaikkea jaettavan tiedon laatukontrollia. "[O]n otettava huomioon, ettei tieteeseen vihkiytymätön maallikkolukija tai -katselija pysty perustietojen puuttuessa kriittisesti arvioimaan hänelle tarjottua tietoa, joka saattaa suurestikin vaikuttaa hänen päivittäisiin ratkaisuihinsa esimerkiksi elintapoja säätelemällä. Keskeisen tärkeätä sen vuoksi onkin, että tieteen popularisoinnilla on selvät pelisäännöt, joita sekä joukkoviestimien että tiedeyhteisön tulisi noudattaa. Näistä poikkeaminen johtaa epätarkoituksenmukaiseen ja harhaiseen tiedottamiseen" (Tieteessä tapahtuu 1/1999).

Esitettyään joukon tieteen julkistamisen erilaisia ongelmia, Saxén esitti joitakin ratkaisuehdotuksia, joilla ongelmia voitaisiin välttää tai jopa ehkäistä. Monista ehdotuksista yksi sai tiedotusvälineiden päätoimittajat älähtämään. Saxén nimittäin ehdotti mm., että "Tiedottamisessa olisi keskityttävä alan tieteellisissä lehdissä julkaistuihin ulottuvilla olevaan aineistoon." Helsingin Sanomien päätoimittaja Janne Virkkunen kommentoi Saxénin ehdotusta ensin paikan päällä ja sitten myös oman lehensä sivuilla (HS 17.1.1999), missä totesi, "etteivät he voi jäädä odottamaan tutkimustulosten auktorisointia tieteellisissä julkaisuissa." Saxénin puheenvuorossa Virkkunen näki jopa "halun rajoittaa tiedotusvälineiden sananvapautta." Myös Yleisradion pääjohtaja Arne Wessberg muistutti seminaarissa, että tieteellä on omat pelisääntönsä ja tiedotusvälineillä omansa ja tämän tilanteen kanssa on vain ellettävä. Hufvudstadsbladetin päätoimittaja Wahlström puolestaan muistutti, että tutkijat myös "kaupittelevat" tutkimuksiaan tiedotusvälineille kovasti aktiivisesti. Niinpä "tiedotusvälineet eivät enää voi passiivisesti selostaa niitä tieteellisiä aiheita, joita jotkut ulkopuoliset tahot tyrkyttävät niille. 2000-luvulle tultaessa mediolta vaaditaan oma mietitty näkemys tieteestä, oma tutkimuspoliittinen ohjelmansa. Tämä olisi samankaltainen julistus kuin sanomalehden poliittinen linja." Hän kuitenkin myöntää tilanteen ongelmallisuuden: journalisteilla pitäisi olla "oma

näkemyksensä tieteestä ja sen tehtävistä. Tätä ei useimmilla journalisteilla tai tiedotusvälineillä vielä ole. Tälläkin alalla kasvavat siis vaatimukset siitä, että tiedotusvälineet aikuistuisivat ja kantaisivat oman vastuunsa hyvän tulevaisuuden rakentamisesta." Todellisuudessa tiedotusvälineillä ei kuitenkaan juuri ole eri tieteisiin erikoistuneita toimittajia. Niilläkin harvoilla tieteeseen erikoistuneilla toimittajilla, joita tiedotusvälineissä meillä sentään on, annetut raamit ovat ahtaat; tila on niukkaa ja resurssit rajalliset.

"Näy tai tuhoudu"

Tieteessä käytävää kovaa kilpailua luonnehtiva "julkaise tai tuhoudu" -iskulause on viimeisten kymmenen vuoden aikana saanut rinnalleen vaatimuksen "näy julkisuudessa tai tuhoudu". Hierarkkinen suhde tieteen ja journalismin välilläkin on muuttunut. Toimittajat eivät tyydy pelkästään tiedon välittäjän rooliin, vaan pyrkivät toimimaan aktiivisemmin tulkitsoijina. Ovatko toimittajat olleet asiantuntevimmiksi, pätevämmiksi arvioimaan sitä, mikä kulloinkin on olennaista tieteessä? Vai ovatko tutkijat itse avittaneet tässä kehityksessä kovenevan kilpailun ja tieteen "kaupallistumisen" paineessa? Käyttävätkö tutkijat julkisuutta omien saavutusten, tarpeiden ja tuotteiden esittelyyn? Kykeneekö toimittaja kriittisyyteen, olennaisen arvioimiseen vai muuttuuko kynniseksi, ylimieliseksi tai välinpitämättömäksi? Onko media tehnyt tieteestäkin vain yhden draaman muodon, yhden kertomuksen muiden joukossa? Ihmissuhde-draaman suorastaan? Tiedotustutkijat ovat myös olleet näkevinään merkkejä, joiden mukaan toimittajat ovat alkaneet tulkita tiedettä jopa valtasuhdepelinä, jonka julkisuusstrategioita he pyrkivät paljastamaan. Epäilen tosin että tiedotusvälineiden uudet toimintatavat eivät koske vain tiedettä. Tiedotusilmasto ja tiedotusvälineiden toimintatavat ovat yleisemminkin muuttuneet viimeisen kymmenen vuoden aikana. Sankaritutkijoiden rinnalla julkisuudessa näkyy myös sankaritoimittajien kasvava joukko. Tiede on joukkoviestimille vain aihepiiri muiden joukossa. Tutkijoiden julkisuushakuisuus on muuttunut huomattavasti viime vuosikymmeninä. Kun tutkijat aiemmin kävivät kiivaimmat keskustelunsa omissa julkaisuissaan, on päivälehdistö otettu enenevästi taistelutantereeksi. Myös tutkijoiden, tutkimusryhmien ja laitosten pyrkimys saada hankkeilleen julkisuutta on muuttunut aiemmista vuosikymmenistä. On pidetty tärkeänä luoda itsestään päättäjille ja rahakirstujen vartijoille kuva huipputason tutkimusryhmästä. Tutkimusrahaa on entistä enemmän jaossa, mutta se on myös entistä kilpaillumpaa, epävarmempaa. Johtaako entistä kovempi kilpailu rahasta entistä alttiimpaan kilpailuun julkisuudesta? Vastaako näissä paineissa syntyvä julkinen kuva "huippuyksiköstä" tiedeyhteisön sisäistä kuvaa? "Aina ei siten voi varmuudella tietää, kuinka suuri osa tutkijan maineesta on peräisin tiedotusvälineiden antamasta pyhityksestä ja kuinka suuri osa vertaisten antamasta tunnustuksesta", totesi Suomen Akatemian pääjohtaja Reijo Viuhkoin Akatemian lehdessä *Apropos* 3/2001. Joskus tutkijat onnistuvat saamaan sekä jo toteutuneille että mahdollisesti tulevillekin saavutuksilleen suhteellisen runsaasti tilaa johtavissa tiedotusvälineissä. Mediaa voidaan yrittää käyttää hyväksi taistelussa niukoista resursseista, mutta kokonaan toinen asia on, onnistuuko sellainen. Suuren yleisön ja poliittisten päättäjien käsitykset voivat tuki median vaikutuksesta poiketa suurestikin vertaisarvioinneista. Hyvän esimerkin tarjoaa kansainvälinen suomalaisen biolääketieteellisen tutkimuksen arviointi vuodelta 1996 (*Molecular Biology and Biotechnology Research in Finland: EMBO Evaluation Report 1996, Suomen Akatemia 1997*). Siitä ilmeni selkeästi, että julkisuuskuva ja tiedeyhteisön sisällä vallitseva kuva olivat hyvinkin erilaisia. Kilpailu julkisuudesta johtaa helposti myös tulosten enenaikaiseen julkistamiseen siinä pelossa, että joku ehtii muuten edelle - eikä tämä koske mitenkään erityisesti esimerkiksi biolääketiedettä, luonnontieteitä tai teknologiaa vaan myös yhtä hyvin esimerkiksi historian tutkimusta. Esimerkiksi Neuvostoliiton hajoaminen sai aikaan rynnistyksen kauan suljettuna olleisiin arkistoihin; halu tehdä uutisiksi kelpaavia kohuöltyjä (ja pyrkimys omien tulevien kirjojen myynninedistämiseksi) johti lähdemateriaalin suoranaiseen ryöstöviljelyyn. Kiristytävä uutisajanti, kohun tavoittelu ja markkinoinnin maksimointi antoivat julkisuuteen ehkä sangen erikoisenkin kuvan historian tutkimuksesta ja historian tutkijan ammattikuvasta. Professori Osmo Jussila kirjoittikin Historiallisessa Aikakauskirjassa (3/1991) osuvasti: "kohututkijassa raja tutkivan, jopa hutkivan journalistin ja tutkijan välillä on himmenemässä". Ja edelleen: "Lausuillemme tutkijoina ja ns. tutkijan arvovallalla jokamiehen löysiä arveluja, jollaisia saisi kadultakin keltä hyvältä. Julkisuuden odotuspaine on kova eikä sitä aina ole helppo vastustaa." Jussilan mukaan historian tutkijoiden ei pitäisi kilpailla journalistien kanssa eikä mennä kiireiseen lähteiden ryöstöviljelyyn. Harva tutkija vain osaa välttää kiusausta. Mutta entäpä jos tutkija ei nauti mitenkään erityisesti julkisuudesta, ei halua olla aina valmis lausumaan asiasta kuin asiasta toimittajien haluamia vastauksia lausuntoaotomaatin lailla? Mitä jos hän ei edes erityisemmin halua - tai edes osaa - harjoittaa tutkimustulostensa kansantajuistamista tai julkitekoa toimittajille tai suurelle yleisölle? Tällaista tutkijaa moititaan kovasti. Monet ajattelevat, että tutkijalla olisi jopa velvollisuus olla julkisuudessa ja esitellä tutkimustuloksiaan suurelle yleisölle. Miksi pitäisi olla? Tutkijalla on vastuu tutkia ja vastuu tutkimuksen laadusta, usein myös opettamisesta. Ei sen enemmästä eikä vähemmästä. Mutta ei muuta. Instituutioille sen sijaan tiedotusvelvollisuuden voi katsoa kuuluvan luontevasti: esimerkiksi yliopistoille, tutkimuslaitoksille, tiedeakatemoille ja tieteellisille seuroille.

Kaksi itsenäisyydestään tarkkaa osapuolta

Kaikki tieteen asemaa tiedotusvälineissä ja julkisuudessa käsitelleet seminaarit paljastavat selkeästi kaksi tiukasti autonomiastaan kiinni pitävää maailmaa, tieteen ja journalismin, jotka varjelevat mustasukkaisesti omaa erityisyyttään. Tutkija ja tiede kaipaavat julkisuutta, toimittajat ja tiedotusvälineet ovat riippuvaisia tutkijoista asiantuntijoina. Molemmat saavat sitä mitä pyytävät, vaikeivät täysin tyytyväisiä olekaan: tutkijat saavat vähemmän ja toisenlaista julkisuutta kuin haluaisivat, ja toimittajat kaipaavat puolestaan skuauppijulkisuutta, yksiselitteisiä vastauksia isoihin kysymyksiin ja ainakin tutkijoiden täydellistä alttiutta ja antaumusta julkisuuden ja toimittajien käytettäväksi. "Tieteen ja journalismin kriteerit eivät kohtaa", todettiin kirjoituksen alussa. Voi olla, etteivät ne edes voi täysin kohdata - ja pitäisikö niiden kohdatakaan, kun ne kerran ovat jo lähtökohtaisesti erilaisia ja niiden toiminnan logiikat ovat erilaisia. Yhteiset intressit sen sijaan voivat hyvinkin kohdata. Näiden kahden maailman välinen suhde ei lopulta ehkä kuitenkaan ole niin ongelmallinen kuin

usein annetaan ymmärtää. Ehkäpä sitä voisi verrata parisuhteeseen, joka onnistuu vain, mikäli osapuolet ymmärtävät ja hyväksyvät toistensa erilaisuuden.

KIRJALLISUUTTA

Kauhanen, Erkki (1997): The River of Ink. Media Epistemology, Ontology and Imagology in the Light of Science, Pseudoscience and Technology Material in Six Major Finnish Newspapers in 1990. University of Helsinki.

Kautto, Risto (toim.) (1975): Tieteen tiedotus (1975). Suomen Kulttuurirahasto.

Peräsalo, Ilkka (toim.) (1989): Tiede tiedotusvälineissä. Tieteen tiedotus ry

Rydman, Jan (toim.) (1993): Puhutaanko oikeista asioista. Tieteellisten seurain valtuuskunta

Saarenheimo, Eero (toim.) (1979): Popularisoinnin pulmia (1979). Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta.

Saxén, Lauri (1999): "Tieteen kuva joukkoviestimissä: pelisääntöjä ja sudenkuoppia". Tieteessä tapahtuu 1/1999, s. 13-16.

Väisänen, Annikki (toim.) (1987): Tieteestä tiedottaminen. Valtionhallinnon kehittämiskeskus - Suomen Akatemia.

Wahlström, Erik (1999): "Tiedotusvälineiden suhde tieteeseen". Tieteessä tapahtuu 1/1999, s. 17-21.

Kirjoittaja on Tieteessä tapahtuu -lehden päätoimittaja, Tieteen päivien pääsihteeri ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan tiedotuspäällikkö. Kirjoitus perustuu artikkeliin huhtikuun alussa ilmestyneessä teoksessa "Tutkijan eettiset valinnat", toim. Veikko Launis, Sakari Karjalainen, Juhani Pietarinen ja Risto Pelkonen (Gaudeamus 2002).